

Масал эпик поэзиянинг энг қадимий жанрларидан бири. У милоддан аввал Юнонистон, Хиндистон, Миср сингари қадимий мамлакатларда тугилган. Айниқса, юнон масалчиси Эзоп асарлари катта шухрат қозонди ва бу жанрнинг кейинги тараккиётига кучли таъсир кўрсатди. Кейинчалик масал жанри ривожига Францияда Лафонтен, Россияда И.А.Крилов ва ўзбек адабиётида Гулханий катта хисса қўшдилар.

Асрлар давомида масал жанрига хос хусусиятлар деярли бир хил бўлиб келган. Бу ҳол унинг тасвир манбаи ва олдига қўйиладиган вазифалар билан изоҳланади.

Масал ахлокий-таълимий мақсадларни кўзловчи кичик аллегорик шеърӣ хикоядир.

Масалда инсонга хос турли салбий хусусиятларни қулги остига олиш йўли билан ахлокий-таълимий, насиҳатомуз фикрлар олға сурилади.

Кўпчилик масалларда одамга хос қусур ва иллатлар хайвонлар, паррандалар, балиқлар образи орқали кўрсатилади; аллегория эртаклардаги каби масалларда ҳам хайвонларга хос бўлган кўпчиликка маълум хусусиятлар (тулкининг айёрлиги, бўрининг очқўзлиги, эшакнинг аҳмоқлиги, қуённинг кўрқоклиги, шернинг қудратлилиги, булбулнинг хушовозлиги) тарзида майдонга келади. Масал мазмуни кўпинча сиқик, ўткир ва кичик воқеа орқали ифодаланади.

Масалга хос бундай сюжет унда ифодаланаётган мазмун руҳиятини аниқ-равшан юзага чиқариш, аллегорик шакл эса асардаги персонажлар характери қиёсий йўл билан ёрқин кўрсатишга олиб келади. Кўпчилик масаллар икки қисмга бўлинади. Биринчи қисмда, одатда, ҳажв остига олинаётган нарса, қодиса ёки персонаж, яъни қисса берилади. Иккинчи қисмда эса, тасвирланган воқеадан қелиб қикадиган ахлокий-таълимий, насиҳатомуз фикр дашном, қулоса тасвир этилади, яъни қиссадан қисса қикарилади. Қамзанинг «Тошбақа ва қаён» номли масалининг биринчи қисмида тошбақа билан қаённинг дўст бўлиб сафарга қикишгани, анҳорга етишганда, тошбақа дўстини устига миндириб олгани, лекин сувда қаён хиёнат қилиб, унга нишини санқигани, кейин эса тошбақа сувга шўнгиганида, хиёнатқорнинг оқиб қетганлиги қикоя қилинади. Масал охирида қиссадан қуйидагича қисса қикарилади:

**Қисса: қими қайри улқат этар,
Ўз-ўзича бошига қулқат этар.**

Бирок масалларнинг қаммаси ҳам бу тарзда икки қисмга бўлинавермайди. Баъзан биринчи қисмнинг ўзи қелтирилиб, асарда ифодаланмоқчи бўлган фикр ун-дан жуда қикол қелиб қикқанлиги сабабли иккинчи қисмта эҳтиёж қолмайди.

Масал насрда ҳам, назмда ҳам ёзилаверади ва ҳаётдаги иллатларни қулги остига олинишига қўра сатирага қиради, қомизмга мансуб, қомизм эса пафоснинг драматизм,

юмор, героизм, (кахрамонлик), кўтаринкилик, романтика ва бошка турларидан биридир. Масал ўзбек мумтоз адабиётида даставвал фольк-лорда, шунингдек, Навоий, Гулханий, Хамза каби шоирлар ижодида ҳам муайян ўрин тутган. Бу жанр XX аср ўзбек адабиётида Сами Абдукахдор, Ямин Курбон, Олим Кўчкорбеков, Мухтор Худойкулов сингари адиблар ижодида муайян даражада ривож топди. Хаёт очерк, хикоя, повесть, роман тарихини алохида-алохида ва яхлит холда илмий текширишни, бу сохаларда капитал илмий асарлар яратишни такозо этаётир.

Эркин Худойбердиев